Polsko-Ukraińskie Studia Interdyscyplinarne
2024, nr 1 (12), s. 83–93

https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10–15804/pom
DOI: 10.15804/PPUSI.2024.01.08

Dr Tetyana Kurylo
Uniwersytet Szczeciński
ORCID: 0000-0003-0039-5121
e-mail: tetyana.kurylo@usz.edu.pl

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація: Стаття присвячена характеристиці конституційного права людини на доступ до публічної інформації у контексті євроінтеграційних процесів в Україні. При цьому наголошено, що право кожного індивіда на інформацію, є одним із ключових конституційних прав особи, яке знайшло своє закріплення у фундаментальних міжнародних актах – Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, а також на державному рівні – у ст. 34 Конституції України та Законі про доступ до публічної інформації. Також зазначено, що здійснення права на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, а в сучасних умовах воєнного стану в Україні такі обмеження пов'язані із поширенням дезінформації ворожою державою-агресором. При цьому у статті наведені заходи Європейського Союзу у сфері інформаційної безпеки та вказано, що головним органом, який здійснює регулювання у цій сфері є Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій (англ. East StratCom Task Force, ESTF), створена у квітні 2015 року, зокрема, і для протидії постійним дезінформаційним кампаніям з боку Росії. Крім того, у статті зазначено, що інформаційною безпекою в Україні займаються такі громадських організації як: «Детектор медіа», «StopFake», а державне регулювання забезпечує Центр протидії дезінформації – орган Ради національної безпеки й оборони України, утворений у березні 2021 року. У статті також йдеться про те, що боротьбі з дезінформацією в інформаційному просторі України важливу роль відіграло прийняття законів „Про медіа" та „Про рекламу". Зроблено висновок, що українцям необхідно опанувати навички медіаграмотності і розуміти, від кого вони споживають інформацію, а Україна повинна якісно імплементувати закони про медіа та про авторське право, гармонізувати своє законодавство з новітніми актами Євросоюзу, підвищити інституційну спроможність державних органів у сфері боротьби з дезінформацією. Водночас наголошено, що держава, під приводом забезпечення національної безпеки, не має займатися пропагандою та обмежувати свободу слова.

Ключові слова: публічна інформація, євроінтеграція, воєнний стан, інформаційна безпека, боротьба з дезінформацією, гармонізація законодавства

Dr Tetyana Kurylo
Uniwersytet Szczeciński
ORCID: 0000-0003-0039-5121
e-mail: tetyana.kurylo@usz.edu.pl

ENSURING THE INDIVIDUAL'S RIGHT TO ACCESS TO PUBLIC INFORMATION UNDER MARTIAL LAW IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION

Abstract: The article deals with characterizing the constitutional human right to access public information in the context of Ukraine's European integration processes. The author emphasizes that every individual's right to information is one of the vital human rights. This right is enshrined in fundamental international instruments – the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the International Covenant on Civil and Political Rights, as well as at the state level – in Article 34 of the Constitution of Ukraine and the Law on Access to Public Information. It is also noted that the law, in the interests of national security, territorial integrity, or public order, may restrict exercising the right to free collection, storage, use, and dissemination of information. Under current martial law conditions in Ukraine, such restrictions are related to the spread of disinformation by the hostile aggressor state. The author describes the European Union's measures in the field of information security and points out that the main body responsible for regulating this area is the East StratCom Task Force (ESTF), founded in April 2015. In particular, this body aims to counter Russia's constant disinformation campaigns. In addition, it is noted that information security in Ukraine is being carried out by such public organizations as "Detector Media" and "StopFake". At the same time, the Centre for Countering Disinformation provides state regulation. It is a body of Ukraine's National Security and Defence Council, founded in March 2021. It is stated that adopting the laws "On Media" and "On Advertising" played an essential role in the fight against disinformation in the information space of Ukraine. It is concluded that Ukrainians need to master media literacy skills and understand from whom they consume information. Ukraine should implement its media and copyright laws quality, harmonize its legislation with the latest EU acts, and increase state bodies' institutional capacity in combating disinformation. At the same time, it is emphasized that under the pretext of ensuring national security, the State should not engage in propaganda and restrict freedom of speech.

Keywords: public information, European integration, martial law, information security, countering disinformation, harmonization of legislation, freedom of speech

ZAPEWNIENIE PRAWA OSOBY DO DOSTĘPU DO INFORMACJI PUBLICZNEJ W WARUNKACH STANU WOJENNEGO W KONTEKŚCIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ UKRAINY

Streszczenie: Artykuł poświęcony jest charakterystyce konstytucyjnego prawa człowieka do dostępu do informacji publicznej w kontekście procesów integracji europejskiej Ukrainy. Podkreślono, że prawo każdej osoby do informacji jest jednym z kluczowych praw konstytucyjnych, które zostało zapisane w podstawowych międzynarodowych aktach prawnych – Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, a także na poziomie krajowym – w art. 34 Konstytucji Ukrainy oraz Ustawie o dostępie do informacji publicznej. Zauważono również, że wykonywanie prawa do wolnego gromadzenia, przechowywania, wykorzystywania i rozpowszechniania informacji może być ograniczone przez prawo w interesie bezpieczeństwa narodowego, integralności terytorialnej lub porządku publicznego, a w obecnych warunkach stanu wojennego w Ukrainie takie ograniczenia wiążą się z rozpowszechnianiem dezinformacji przez wrogie państwo-agresora. W artykule przedstawiono również środki Unii Europejskiej w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego i wskazano, że głównym organem odpowiedzialnym za regulowanie tej sfery jest Zespół Roboczy ds. Komunikacji Strategicznych (ang. East StratCom Task Force, ESTF), utworzony w kwietniu 2015 roku, m.in. w celu przeciwdziałania stałym kampaniom dezinformacyjnym ze strony Rosji. Ponadto w artykule wskazano, że bezpieczeństwem informacyjnym w Ukrainie zajmują się takie organizacje społeczne jak: „Detector Media", „StopFake", a państwową regulacją zajmuje się Centrum Przeciwdziałania Dezinformacji – organ Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy, utworzony w marcu 2021 roku. Artykuł omawia również, że w walce z dezinformacją w przestrzeni informacyjnej Ukrainy ważną rolę odegrało przyjęcie ustaw „O mediach" oraz „O reklamie". Wnioskuje się, że Ukraińcy muszą opanować umiejętności medialnej wiedzy i rozumieć, od kogo konsumują informacje, a Ukraina powinna skutecznie wdrożyć przepisy dotyczące mediów i praw autorskich, harmonizować swoje ustawodawstwo z najnowszymi aktami Unii Europejskiej, a także zwiększyć zdolność instytucjonalną organów państwowych w walce z dezinformacją. Podkreślono również, że państwo, pod pretekstem zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, nie powinno prowadzić propagandy ani ograniczać wolności słowa.

Kluczowe słowa: informacja publiczna, integracja europejska, stan wojenny, bezpieczeństwo informacyjne, walka z dezinformacją, harmonizacja ustawodawstwa

Вступ

Демократичний поступ України неможливий без активної участі громадян у процесі формування і прийняття рішень органами публічної влади та без контролю за їхньою діяльністю з боку суспільства, що передбачає отримання кожним його членом достовірної і повної інформації про цю діяльність. Право кожної людини на інформацію, що в сучасному інформаційному суспільстві є одним із ключових конституційних прав людини та громадянина, закріплено у фундаментальних міжнародних актах – Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. У нашій державі право на інформацію також закріплене Конституцією України. Проте, важливою та актуальною проблемою на сучасному етапі є забезпечення права людини на доступ до публічної інформації, оскільки реальна можливість отримання цієї інформації є одним із головних засобів, який допомагає здійснювати громадянський контроль за діями влади.

Формально-юридичний аналіз

Згідно з частинами першою та другою статті 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1].

Таке конституційне регулювання прав особи на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації узгоджується із Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року, яким визначено, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (пункт 2 статті 19) [2].

Однією з гарантій реалізації конституційних прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації є законодавче закріплення права кожного на доступ до інформації, яке згідно зі статтею 5 Закону про доступ до публічної інформації № 2939 забезпечується систематичним та оперативним оприлюдненням інформації в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом, а також шляхом надання інформації на запити [3].

Разом з тим відповідно до частини третьої статті 34 Конституції України здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Слід зазначити, що в сучасних умовах воєнного стану в Україні, введеного 24 лютого 2022 року – у зв›язку з початком російської збройної агресії, такі обмеження права на інформацію можуть бути пов'язані із поширенням дезінформації ворожою державою-агресором.

Дезінформація – це один із способів навмисного впливу на конкретну людину чи на суспільство загалом шляхом надання неправдивих, викривлених або неповних відомостей, що мають ввести в оману, викликати певні негативні емоції чи спровокувати до конкретних дій.

Є декілька інструментів дезінформації, серед яких: 1. Пропаганда – поширення інформації, чуток чи ідей, щоб завдати шкоди країні, групі людей чи окремій особі, зазвичай з політичною метою. 2. Фейк – імітація новинних або інших сайтів, що містять вигадані історії. 3. Клікбейт – перебільшені, сумнівні або оманливі заголовки, зображення чи описи в соціальних мережах для створення веб-трафіку тощо [4, с. 156].

Широке використання дезінформації відбувається досить часто в умовах гібридної війни – застосування військових та невійськових, відкритих та прихованих засобів з метою тиску на ворога та його дестабілізації.

Європейський Союз (далі – ЄС), який має найкращі результати у сфері інформаційної безпеки, підходить до розв'язання проблем, пов'язаних

з поширенням дезінформації, кваліфіковано та результативно. Головним органом ЄС, який здійснює регулювання у відповідній сфері, є Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій (англ. East StratCom Task Force, ESTF) – підрозділ Європейської служби зовнішньополітичної діяльності, створена у квітні 2015 року на підставі ухваленого рішення ЄС про потребу «протистояти постійним дезінформаційним кампаніям з боку Росії». Завданнями служби є надання підтримки делегаціям ЄС в країнах Східної Європи [5].

На сайті «EUvsDisinfo.eu», який є продуктом ESTF, оприлюднюється інформація про всі виявлені приклади дезінформаційних атак Росії. У своєму першому звіті ця робоча група зазначила, що більшість іноземних інформаційних маніпуляцій у 2022 році мали на меті створення наративів, які підтримують російське вторгнення в Україну. Найактивнішими були російські та китайські дипломатичні канали [6].

Також в ЄС були створені певні правила щодо боротьби з дезінформацією, до виконання яких структурам, які працюють над інформацією, можна долучитися на добровільній основі.

Підписанти зобов'язалися вжити заходів у кількох напрямках, а саме:

1. Посилення співпраці з фактчекерами, що включає покращення співробітництва з громадськими організаціями та конкретними особами, які працюють над розвінчуванням дезінформації та освітою громадян у цій сфері.
2. Забезпечення прозорості політичної реклами, що передбачає обов'язок підписантів щодо запровадження ефективних заходів прозорості, щоб користувачі легко розпізнавали політичну рекламу за допомогою більш помітного маркування, зобов'язання розкривати спонсора і витрати на рекламу.
3. Розширення прав та можливостей користувачів шляхом їх захисту від різних видів дезінформації за допомогою вдосконалених інструментів для розпізнавання, розуміння та позначки дезінформації, доступу до перевірених та авторитетних джерел, а також ініціатив щодо підвищення медіаграмотності. Зокрема, повинні бути впроваджені безпечні методи проєктування для обмеження поширення дезінформації та забезпечення більшої прозорості їх рекомендаційних систем через адаптування їх для обмеження поширення дезінформації.
4. Демонетизація поширення дезінформації, що полягає у позбавленні фінансового стимулу для усіх поширювачів дезінформації. Підписанти мають вжити заходів, для того щоб уникнути розміщення реклами поряд із дезінформацією, та поширення реклами, що містить дезінформацію.
5. Надання дослідникам кращого доступу до даних, що включає підтримку проєктів з досліджень дезінформації, надання кваліфікованим дослідникам повного доступу до потрібних їм відомостей [4, с. 157].

Також Європейський Союз посилив систему моніторингу та звітування [7].

Деякі платформи вже почали повноцінну боротьбу з російською дезінформацією. Наприклад ще на початку 2022 року:

1. Google за перші чотири місяці року припинив діяльність понад 400 каналів, залучених до операцій впливу РФ.
2. Meta заявила, що розширила партнерство з перевірки фактів 22 мовами в Європейському Союзі.

А от соціальна мережа «X», колишній «Twitter», в ЄС була визнана такою, що містить найбільший відсоток публікацій із неправдивою інформацією або дезінформацією [8].

Заступниця президентки Європейської Комісії, єврокомісарка з питань цінностей та прозорості Віра Юрова у своєму звіті повідомила, що з січня по квітень 2023 року мережею YouTube було видалено понад 400 каналів і 10 блогів, пов'язаних з російським бюджетним «Інститутом інтернет-досліджень». Мережа Google видалила майже з 300 інтернет-порталів, рекламу сайтів, пов'язаних з російською державною пропагандою. Мережі TikTok і Meta розширили зусилля з перевірки фактів різними мовами ЄС. Водночас мережею TikTok було розглянуто 832 відео, пов'язаних з війною Росії проти України, і видалено 211 відео [9].

Щодо України, у ній інформаційною безпекою з боку громадських організацій займаються такі як: «Детектор медіа», «StopFake», а державне регулювання забезпечує Центр протидії дезінформа-

ції – орган Ради національної безпеки й оборони України, утворений відповідно до рішення Ради нацбезпеки від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації», що було введене в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106 [10].

Основними завданнями Центру є: 1) виявлення та вивчення поточних і прогнозованих загроз інформаційній безпеці України, чинників, які впливають на їх формування, прогнозування та оцінка наслідків для безпеки національних інтересів України; 2) участь у розбудові системи стратегічних комунікацій, організації та координації заходів щодо її розвитку; 3) розроблення методології виявлення загрозливих інформаційних матеріалів маніпулятивного та дезінформаційного характеру; 4) вивчення, узагальнення й аналіз досвіду інших держав і міжнародних організацій з протидії дезінформації та підготовка пропозицій щодо його використання в Україні тощо.

Крім того, слід нагадати, що вже під час широкомасштабного вторгнення, а саме – 23 червня 2022 року, Європейська рада офіційно надала Україні статус кандидатки на вступ до ЄС. Надаючи Україні статус кандидатки у члени ЄС, серед семи головних рекомендацій Європейська комісія (далі – ЄК) рекомендувала нашій державі „боротися з впливом приватних інтересів шляхом ухвалення закону про медіа, який приводить законодавство України у відповідність до Директиви ЄС про аудіовізуальні медіапослуги та надає повноваження незалежному медіа-регулятору [11].

І ось рівно за рік – у червні 2023-го, ЄК дійшла висновку, що Україна виконала в повному обсязі дві з семи умов, необхідних для початку переговорів про членство в Євросоюзі. Однією з виконаних умов є прийняття медіазаконодавства та приведення його у відповідність до норм ЄС. Про це йшлося в усній проміжній оцінці ЄК щодо виконання Україною „кан-дидатських" рекомендацій, як зазначала „Європейська правда" [12, с. 77].

Йшлося про прийняття двох законів – Закону „Про медіа" [13] та Закону „Про рекламу" [14].

Євроінтеграційний шлях важливий і необхідний для України, але безпекові виклики, в тому числі в інформаційній сфері, зараз є питанням збереження державного суверенітету. В аспекті протидії інформаційній війні і збройній агресії Законом „Про медіа" від 13 грудня 2022 року, у розділі 9 „Особливості правового регулювання діяльності медіа в умовах збройної агресії" передбачені спеціальні повноваження регулятора, норми і механізми для боротьби з агресором у медійному та інформаційному полі. Зокрема державний регулятор в сфері медіа, Національна Рада, під час дії воєнного стану отримала повноваження щодо можливості визначення і блокування OTT-сервісів агресора. Так само можуть блокуватися ворожі онлайн-медіа і прийматись рішення про припинення поширення друкованих видань, які не зареєструвались (у мирний час реєстрація для них добровільна). Якщо виявиться, що іноземне медіа має стосунок до Росії, його реєстрація скасовується рішенням Нацради. Законом передбачені й інші засоби протидії ворожій дезінформації з боку державного регулятора в сфері медіа [13].

Також, в законі значно покращили усі складові регулювання діяльності всіх видів медіа, включаючи і „онлайн-медіа", якому у документі дається чітке визначення. Важливим є розподіл у частині застосування санкцій відносно онлайн-медіа на три категорії – зареєстровані, незареєстровані, але в яких можна встановити, хто здійснює редакційний контроль, та анонімні. І якщо для зареєстрованих механізм регулювання є найбільш лояльним, то для анонімних, які не реагують на звернення регулятора – найбільш жорсткий. Фахівці слушно зазначають, що ця норма є актуальною не тільки під час війни, тому що інформаційні впливи, пропаганда та дезінформація є складовою зовнішньої політики окремих держав у сучасному світі [12, с. 77].

Окрім іншого, Закон пропонує запровадити регуляцію онлайн-медіа та інших платформ і відеосервісів на кшталт Netlix чи Facebook, передбачає механізм співрегуляції медіаіндустрії. Окремий розділ Закону „Про медіа" присвячено мовленню громад (community media) – третьому сектору мовлення, що існує в Європі паралельно із суспільним та комерційним. Саме впровадженню, розвитку і функціонуванню цього виду медіа присвячено розділ ІІІ Закону України „Про медіа" – „Публічні аудіовізуальні медіа" [13].

Україна зобов'язалася визнати законодавчо та сприяти розвитку медіагромад у межах Угоди про асоціацію з ЄС та відповідно до статусу країни-кандидата ЄС. Надзвичайне значення має

європейський досвід, адже саме в Європі сформувалися стандарти публічного національного та місцевого мовлення. Водночас Україна має пройти свій унікальний шлях розбудови по-справжньому незалежного телебачення і радіо, які служать всьому суспільству.

Закон „Про рекламу" забороняє будь-яку рекламу резидентів країни-агресора, а також заборону вміщувати в рекламі дискримінаційні твердження або зображення, які розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість. Крім того, закон дозволяє трансляцію рекламних роликів і телепродажу на територію України лише в разі, якщо за це сплачено юридичній особі України [14].

Висновок

На сьогодні в Україні немає чітко сформульованого та юридично затвердженого поняття дезінформації, хоч і Закон України «Про інформацію» визначає одним із принципів інформаційних відносин достовірність та повноту інформації. Треба розуміти, що з кожним днем кількість та якість інформаційних небезпек зростає, долучається штучний інтелект, вдосконалюються способи та методи ведення інформаційних війн. Тому, ми переконані, що Україна має уважно стежити за успішним досвідом інших держав, особливо враховуючи недосконаліть українського законодавства та наявність підступного ворога, який використовує дуже велику кількість ресурсів для знищення її репутації на міжнародному рівні та для загальної дестабілізації ситуації в країні.

Українці мають опанувати навички медіаграмотності та розуміти, від кого вони споживають інформацію. Україна повинна якісно імплементувати закони про медіа та про авторське право, гармонізувати своє законодавство з новітніми актами Євросоюзу, підвищити інституційну спроможність державного регулятора і центрів боротьби з дезінформацією. Водночас держава під приводом забезпечення національної безпеки не повинна займатися пропагандою та обмежувати свободу слова.

Wstęp

Demokratyczny postęp Ukrainy jest niemożliwy bez aktywnego uczestnictwa obywateli w procesie formułowania i podejmowania decyzji przez organy władzy publicznej oraz bez kontroli nad ich działalnością ze strony społeczeństwa, co wymaga zapewnienia każdemu człowiekowi dostępu do rzetelnej i pełnej informacji na temat tej działalności. Prawo każdej osoby do informacji, które w nowoczesnym społeczeństwie informacyjnym jest jednym z kluczowych praw konstytucyjnych człowieka i obywatela, zostało zapisane w fundamentalnych aktach międzynarodowych – Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych. W Ukrainie prawo do informacji jest również zapisane w Konstytucji. Niemniej jednak istotnym i aktualnym problemem na obecnym etapie jest zapewnienie prawa człowieka do dostępu do informacji publicznej, ponieważ rzeczywista możliwość jej uzyskania stanowi jedno z głównych narzędzi, które pomaga realizować obywatelską kontrolę nad działaniami władzy.

Analiza formalno-prawna

Zgodnie z częścią pierwszą i drugą artykułu 34 Konstytucji Ukrainy każdemu gwarantowane jest prawo do wolności myśli i słowa, do swobodnego wyrażania swoich poglądów i przekonań; każda osoba ma prawo swobodnie zbierać, przechowywać, wykorzystywać i rozpowszechniać informacje ustnie, pisemnie lub w inny sposób – według własnego wyboru [1].

Takie konstytucyjne uregulowanie praw osoby do swobodnego zbierania, przechowywania, wykorzystywania i rozpowszechniania informacji jest zgodne z Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 roku, który stwierdza, że każda osoba ma prawo do swobodnego wyrażania swoich poglądów; prawo to obejmuje wolność poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i idei, niezależnie od granic państwowych, ustnie, pisemnie lub za pomocą druku, artystycznych form wyrażenia lub innych sposobów, według własnego wyboru (punkt 2 artykułu 19) [2].

Jedną z gwarancji realizacji konstytucyjnych praw do swobodnego zbierania, przechowywania, wyko-

rzystywania i rozpowszechniania informacji jest ustawowe zagwarantowanie prawa każdego do dostępu do informacji, które zgodnie z artykułem 5 Ustawy o dostępie do informacji publicznej nr 2939 zapewnia systematyczne i szybkie udostępnianie informacji w oficjalnych wydaniach drukowanych, na oficjalnych stronach internetowych, na tablicach informacyjnych oraz w inny sposób, a także poprzez udzielanie informacji na wnioski [3].

Jednakże, zgodnie z częścią trzecią artykułu 34 Konstytucji Ukrainy, realizacja praw do swobodnego zbierania, przechowywania, wykorzystywania i rozpowszechniania informacji może być ograniczona ustawą w interesie bezpieczeństwa narodowego, integralności terytorialnej lub porządku publicznego w celu zapobiegania zamieszkom lub przestępstwom, ochrony zdrowia publicznego, ochrony reputacji lub praw innych osób, zapobiegania ujawnieniu informacji uzyskanych w sposób poufny, lub dla utrzymania autorytetu i bezstronności wymiaru sprawiedliwości.

Należy zauważyć, że w obecnych warunkach stanu wojennego w Ukrainie, wprowadzonego 24 lutego 2022 roku w związku z rozpoczęciem rosyjskiej agresji zbrojnej, takie ograniczenia prawa do informacji mogą być związane z rozpowszechnianiem dezinformacji przez wrogie państwo-agresora.

Dezinformacja to jeden ze sposobów celowego wpływania na konkretną osobę lub społeczeństwo ogółem poprzez podawanie nieprawdziwych, zniekształconych lub niepełnych informacji, które mają na celu wprowadzenie w błąd, wywołanie negatywnych emocji lub skłonienie do konkretnych działań.

Istnieje kilka narzędzi dezinformacji, w tym: 1. Propaganda – rozpowszechnianie informacji, plotek lub idei, które mają na celu wyrządzenie szkody państwu, grupie osób lub konkretnej osobie, zwykle w celach politycznych. 2. *Fake* – imitacja stron internetowych z wiadomościami lub innymi treściami, które zawierają wymyślone historie. 3. *Clickbait* – przesadzone, wątpliwe lub wprowadzające w błąd nagłówki, obrazy lub opisy w mediach społecznościowych, które mają na celu zwiększenie ruchu na stronach internetowych itp. [4, s. 156].

Szerokie wykorzystanie dezinformacji ma miejsce dość często w warunkach wojny hybrydowej – stosowanie środków wojskowych i niewojskowych, jawnych i ukrytych, mających na celu wywarcie presji na wroga i jego destabilizację.

Unia Europejska (dalej – UE), która osiągnęła najlepsze wyniki w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego, podchodzi do rozwiązywania problemów związanych z rozpowszechnianiem dezinformacji w sposób wykwalifikowany i skuteczny. Głównym organem UE, który zajmuje się regulowaniem tej sfery, jest Operacyjna Grupa Robocza ds. Komunikacji Strategicznych (ang. East StratCom Task Force, ESTF) – jednostka Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych, utworzona w kwietniu 2015 roku na podstawie decyzji UE o konieczności „przeciwdziałania ciągłym kampaniom dezinformacyjnym ze strony Rosji". Celem tej służby jest udzielanie wsparcia delegacjom UE w krajach Europy Wschodniej [5].

Na stronie EUvsDisinfo.eu, będącej produktem ESTF, publikowane są informacje o wszystkich zidentyfikowanych przypadkach ataków dezinformacyjnych ze strony Rosji. W swoim pierwszym raporcie ta grupa robocza zauważyła, że większość zagranicznych manipulacji informacyjnych w 2022 roku miała na celu stworzenie narracji wspierających rosyjską inwazję na Ukrainę. Najbardziej aktywne były rosyjskie i chińskie kanały dyplomatyczne [6].

W Unii Europejskiej zostały również wprowadzone pewne zasady dotyczące walki z dezinformacją, do których realizacji struktury zajmujące się informacjami mogą dołączyć na zasadzie dobrowolności.

Podpisani zobowiązali się podjąć działania w kilku kierunkach, mianowicie:

1. Wzmocnienie współpracy z fact-checkerami, co obejmuje poprawę współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz konkretnymi osobami zajmującymi się obalaniem dezinformacji i edukacją obywateli w tej dziedzinie.
2. Zapewnienie przejrzystości reklamy politycznej, co wiąże się z obowiązkiem podpisujących wprowadzenia skutecznych działań na rzecz przejrzystości, aby użytkownicy łatwo rozpoznawali reklamę polityczną dzięki bardziej widocznemu oznakowaniu, obowiązkiem ujawniania sponsora i wydatków na reklamę.
3. Rozszerzenie praw i możliwości użytkowników poprzez ich ochronę przed różnymi rodzajami dezinformacji za pomocą udoskonalonych narzędzi do rozpoznawania, rozumienia i oznaczania dezinformacji, dostępu do zweryfikowanych i autorytatywnych źródeł, a także inicjatyw na rzecz zwiększenia kompetencji

medialnych. W szczególności należy wdrożyć bezpieczne metody projektowania, aby ograniczyć rozpowszechnianie dezinformacji i zapewnić większą przejrzystość systemów rekomendacyjnych poprzez ich dostosowanie w celu ograniczenia rozprzestrzeniania dezinformacji.

4. Demonetyzacja rozpowszechniania dezinformacji, co polega na pozbawieniu finansowych środków dla wszystkich osób, które ją rozpowszechniają. Podpisani mają podjąć działania, aby unikać wyświetlania reklam obok dezinformacji oraz rozpowszechniania reklam zawierających dezinformację.
5. Umożliwienie badaczom lepszego dostępu do danych, co obejmuje wsparcie projektów badawczych dotyczących dezinformacji, zapewnienie wykwalifikowanym badaczom pełnego dostępu do niezbędnych informacji [4, s. 157].

Unia Europejska także wzmocniła system monitorowania i raportowania [7]. Niektóre platformy już rozpoczęły pełną walkę z rosyjską dezinformacją. Na przykład już na początku 2022 roku:

1. Google w pierwszych czterech miesiącach roku zlikwidował ponad 400 kanałów zaangażowanych w operacje wpływu Rosji.
2. Meta ogłosiła, że rozszerzyła współpracę z organizacjami zajmującymi się weryfikacją faktów w 22 językach na terenie Unii Europejskiej.

Natomiast sieć społecznościowa X, dawny Twitter, została w UE uznana za platformę zawierającą najwyższy odsetek postów z fałszywymi informacjami lub dezinformacją [8].

Zastępczyni przewodniczącej Komisji Europejskiej, komisarz ds. wartości i przejrzystości Věra Jourová, w swoim raporcie poinformowała, że od stycznia do kwietnia 2023 roku sieć YouTube usunęła ponad 400 kanałów i 10 blogów związanych z rosyjskim budżetowym Instytutem Badań Internetowych. Sieć Google usunęła reklamę z niemal 300 portali internetowych związanych z rosyjską państwową propagandą. Sieci TikTok i Meta rozszerzyły wysiłki na rzecz weryfikacji faktów w różnych językach UE. Jednocześnie sieć TikTok przeanalizowała 832 filmy związane z wojną Rosji przeciwko Ukrainie, z czego 211 filmów zostało usuniętych [9].

Jeśli chodzi o Ukrainę, bezpieczeństwem informacji zajmują się takie organizacje pozarządowe, jak: Detektor Media, StopFake, a państwowe regulacje zapewnia Centrum Przeciwdziałania Dezinformacji – organ Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy, utworzony na mocy decyzji Rady Bezpieczeństwa Narodowego z 11 marca 2021 roku „O utworzeniu Centrum Przeciwdziałania Dezinformacji", które zostało wdrożone Dekretem Prezydenta Ukrainy z 19 marca 2021 roku nr 106 [10].

Główne zadania Centrum to:

1. Wykrywanie i badanie bieżących oraz prognozowanych zagrożeń dla bezpieczeństwa informacyjnego Ukrainy, czynników wpływających na ich powstawanie, prognozowanie oraz ocena skutków dla bezpieczeństwa narodowych interesów Ukrainy.
2. Uczestnictwo w budowie systemu komunikacji strategicznej, organizowanie i koordynowanie działań na rzecz jego rozwoju.
3. Opracowanie metodologii wykrywania zagrożonych materiałów informacyjnych o charakterze manipulacyjnym i dezinformacyjnym; 4) badanie, uogólnianie i analizowanie doświadczeń innych państw oraz organizacji międzynarodowych w zakresie przeciwdziałania dezinformacji oraz przygotowanie propozycji dotyczących ich zastosowania w Ukrainie.

Ponadto należy przypomnieć, że już podczas szeroko zakrojonej inwazji, a mianowicie 23 czerwca 2022 roku, Rada Europejska oficjalnie nadała Ukrainie status kraju kandydującego do Unii Europejskiej. Przyznając Ukrainie status kandydata, wśród siedmiu głównych zaleceń Komisja Europejska (dalej – KE) zaleciła naszemu państwu „walkę z wpływem interesów prywatnych poprzez uchwalenie ustawy o mediach, która dostosowuje ustawodawstwo Ukrainy do Dyrektywy UE o usługach audiowizualnych i nadaje uprawnienia niezależnemu regulatorowi mediów" [11].

Dokładnie rok później – w czerwcu 2023 roku, KE stwierdziła, że Ukraina w pełni spełniła dwa z siedmiu warunków niezbędnych do rozpoczęcia negocjacji członkowskich z Unią Europejską. Jednym z spełnionych warunków było przyjęcie legislacji medialnej i dostosowanie jej do norm UE. Wspomniano o tym w ustnej ocenie pośredniej KE dotyczącej realizacji przez Ukrainę zaleceń „kandydackich", jak wskazywała „Europejska Prawda" [12, s. 77]. Chodziło o przyjęcie dwóch ustaw – Ustawy „O mediach" [13] oraz Ustawy „O reklamie" [14].

Droga eurointegracyjna jest ważna i niezbędna dla Ukrainy, ale wyzwania bezpieczeństwa, w tym w sferze informacyjnej, są obecnie kwestią zachowania suwerenności państwowej. W aspekcie przeciwdziałania wojnie informacyjnej i agresji zbrojnej, ustawą „O mediach" z dnia 13 grudnia 2022 roku, w rozdziale 9 „Specyfika regulacji prawnej działalności mediów w warunkach agresji zbrojnej" przewidziano specjalne uprawnienia dla regulatora, normy i mechanizmy walki z agresorem w mediach i przestrzeni informacyjnej.

W szczególności, krajowy regulator w zakresie mediów, Krajowa Rada, w czasie stanu wojennego otrzymała uprawnienia do określania i blokowania OTT-serwisów agresora. W ten sposób mogą być blokowane wrogie media internetowe, a także podejmowane decyzje o zaprzestaniu rozpowszechniania wydawnictw drukowanych, które nie zostały zarejestrowane (w czasie pokoju ich rejestracja jest dobrowolna). Jeśli okaże się, że zagraniczne media mają powiązania z Rosją, ich rejestracja jest anulowana decyzją Krajowej Rady. Ustawa przewiduje także inne środki przeciwdziałania wrogiej dezinformacji ze strony krajowego regulatora mediów [13].

W ustawie znacząco poprawiono wszystkie aspekty regulacji działalności wszystkich rodzajów mediów, w tym „mediów online", które w dokumencie otrzymują jednoznaczną definicję. Istotnym elementem jest podział w zakresie stosowania sankcji wobec mediów online na trzy kategorie – zarejestrowane, niezarejestrowane, ale z możliwością ustalenia, kto sprawuje kontrolę redakcyjną oraz anonimowe. I jeśli dla mediów zarejestrowanych mechanizm regulacyjny jest najbardziej łagodny, to dla anonimowych, które nie reagują na wezwania regulatora – najbardziej surowy. Specjaliści słusznie zauważają, że ta norma jest aktualna nie tylko w czasie wojny, ponieważ wpływy informacyjne, propaganda i dezinformacja są częścią polityki zagranicznej niektórych państw we współczesnym świecie [12, s. 77].

Ponadto, ustawa proponuje wprowadzenie regulacji mediów online oraz innych platform i serwisów wideo, takich jak Netflix czy Facebook, a także przewiduje mechanizm współregulacji przemysłu medialnego. Osobny rozdział ustawy „O mediach" poświęcony jest mediom społecznościowym (*community media*) – trzeciemu sektorowi nadawania, który istnieje w Europie równolegle z mediami publicznymi i komercyjnymi. Właśnie wprowadzeniu, rozwojowi i funkcjonowaniu tego typu mediów poświęcony jest rozdział III ustawy Ukrainy „O mediach" – „Publiczne media audiowizualne" [13].

Ukraina zobowiązała się uznać prawnie i wspierać rozwój mediów społecznościowych w ramach Umowy Stowarzyszeniowej z UE oraz zgodnie ze statusem kraju kandydującego do UE. Niezwykle ważne jest doświadczenie europejskie, ponieważ to właśnie w Europie ukształtowały się standardy publicznego nadawania na szczeblu krajowym i lokalnym. Jednocześnie Ukraina musi przejść swoją unikalną drogę budowania prawdziwie niezależnej telewizji i radia, które służą całemu społeczeństwu.

Ustawa „O reklamie" zabrania jakiejkolwiek reklamy podmiotów z kraju-agresora, a także zakazuje umieszczania w reklamach dyskryminujących twierdzeń lub obrazów, które podżegają do nienawiści, wrogości lub przemocy. Ponadto ustawa umożliwia emisję spotów reklamowych i teleshoppingu na terytorium Ukrainy jedynie w przypadku, gdy zapłacono za to podmiotowi prawnemu z Ukrainy [14].

Wnioski

Na dzień dzisiejszy na Ukrainie nie ma jednoznacznie sformułowanej i prawnie zatwierdzonej definicji dezinformacji, chociaż ustawa Ukrainy „O informacji" określa jako jeden z zasadniczych elementów stosunków informacyjnych wiarygodność i pełność informacji. Należy rozumieć, że z każdym dniem rośnie liczba i jakość zagrożeń informacyjnych, do których dochodzi sztuczna inteligencja, a także doskonalą się metody i techniki prowadzenia wojen informacyjnych. Dlatego jesteśmy przekonani, że Ukraina powinna uważnie śledzić sukcesywną praktykę innych państw, szczególnie biorąc pod uwagę niedoskonałość ukraińskiego ustawodawstwa oraz obecność podstępnego wroga, który wykorzystuje ogromne zasoby do zniszczenia reputacji Ukrainy na poziomie międzynarodowym oraz do ogólnej destabilizacji sytuacji w kraju.

Obywatele Ukrainy powinni opanować umiejętności medialnej edukacji i być świadomi, od kogo czerpią informacje. Ukraina powinna efektywnie implementować przepisy dotyczące mediów i prawa autorskiego, harmonizować swoje ustawodawstwo z najnowszymi aktami Unii Europejskiej oraz podnieść zdolności instytucjonalne państwowego regulatora i centrów przeciwdziałania dezinformacji. Jednocześnie państwo, pod pretekstem zapewnienia bezpieczeństwa narodo-

wego, nie powinno angażować się w propagandę ani ograniczać wolności słowa.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 29.07.24).
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 29.07.24).
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939–17. (дата звернення: 30.07.24).
4. Смотрич Д., Іванов Н. «Правові аспекти боротьби з дезінформацією в Європейському Союзі: уроки для України». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». №4. 2023 р. С. 155–160.
5. European Council meeting (19 and 20 March 2015) – Conclusions. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/East_StratCom_Task_Force#cite_note-1 (дата звернення: 29.07.24).
6. ЄС запустить нову платформу для боротьби з дезінформацією Росії та Китаю. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/7/7155675 (дата звернення: 30.07.24).
7. Оновлення кодексу ЄС щодо боротьби з дезінформацією: основні положення. URL:https://jurliga.ligazakon.net/news/212519_onovlennya-kodeksu-s-shchodo-borotbi-z-deznformatsyu-osnovnpolozhennya (дата звернення: 30.07.24).
8. Bloomberg: Євросоюз визнав соцмережу X найбільшим джерелом дезінформації. URL:https://suspilne.media/580681-bloomberg-evrosouz-viznav-socmerezu-x-najbilsim-dzerelom-dezinformacii (дата звернення: 30.07.24).
9. IT-гіганти відзвітували в ЄС про боротьбу з пропагандою з РФ. URL:https://www.dw.com/uk/itgigantividzvituvali-pered-es-pro-borotbu-z-propagandou-z-rf/a-66930400 (дата звернення: 30.07.24).
10. Указ Президента України від 19 березня 2021 року. № 106. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421
11. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. URL:Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС |EEAS (europa.eu) (дата звернення: 30.07.24)
12. Джолос О.В. «Україна удосконалює правове регулювання медіа у відповідь на безпекові загрози і вимоги як до країни-кандидата в члени ЄС». Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор – Харків, 12–13 груд. 2023 р.); Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. 388 с. С. 76–79. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20231212/index
13. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 р. №2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849–20/conv#Text (дата звернення: 30.07.24).
14. Про рекламу: Закон України від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3136-IX#Text (дата звернення: 30.07.24).